

บทที่ 12

อุดมการณ์

- ข้อความเบื้องต้น 285
- การนำมาใช้ในภาษาไทย 285
- ลักษณะทั่วไปของอุดมการณ์ 288
- ความหมายของอุดมการณ์ 288
- หลักการแพร่อุดมการณ์ 292
- แหล่งอุดมการณ์ 293
- บารมีวิสัย หรือบารมี 294

ความเชื่อทางศาสนา

- ความน่า 295
- ลักษณะทั่วไปของศาสนา 295
- ลักษณะความเชื่อ 297
- ความหมายของความเชื่อ 298
- ความเชื่อถือทางศาสนา 300
- ปัจจัยก่อให้เกิดความเชื่อ 301
- ประเภทความเชื่อ 302

บทที่ 12

สาระสังเขป

ศาสนาที่มีอยู่ในโลก จะสามารถดำรงอยู่ต่อไปหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยบางประการ อันจะเป็นตัวนำให้ศาสนาดำรงอยู่ต่อไปหรือไม่ เป็นที่ยอมรับของสังคม นั่นคือ อุดมการณ์ และความเชื่อทางศาสนา

อุดมการณ์ เป็นแบบอย่างความคิดเห็น ความเชื่อ รวมทั้งวิธีการคิดอันเป็นลักษณะของกลุ่มคน ซึ่งจะมีลักษณะและความเป็นไปอย่างไร ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ที่เรารู้กัน ในนามว่า สภาพภูมิศาสตร์ เป็นเครื่องแสดงความเหมือนกันและแตกต่างกันของมนุษย์

ส่วนความเชื่อทางศาสนานั้น เป็นการยอมรับข้อเสนอชนิดใดชนิดหนึ่งว่าเป็นจริง ไม่ว่าจะประกอบด้วยอารมณ์หรือไม่ก็ตาม ความเชื่อนี้อาจจะมีพื้นฐานมาจากหลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อได้ ตามปกติความเชื่อมักจะไม่ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัย ในเนื้อหา อาจเป็นเชิงวิทยาศาสตร์ ความเชื่อองมงายก็ได้ ความเชื่อจึงเป็นวิธีการอันหนึ่งในการรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นจริงฯ

วัตถุประสงค์

1. สามารถอธิบายอุดมการณ์ ตามหลักวิชาที่นำมาใช้เกี่ยวข้องกับศาสนาฯ
2. สามารถประยุกต์ บารมีวิสัย มาใช้กับสังคมปัจจุบันฯ
3. สามารถวิเคราะห์ความเชื่อทางศาสนา ว่ามีอิทธิพล ก่อให้เกิดอุดมการณ์อย่างไรฯ

อุดมการณ์ - IDEOLOGY

1. ข้อความเบื้องต้น

คำว่า “อุดมการณ์” นี้ เป็นคำที่นายทหารม้า (Calvary Leader) และนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ชื่อ Destutt Tracy (1755-1836) เป็นผู้นำมาใช้เป็นครั้งแรก โดยใช้ในหนังสือ *Élément d'ideologie* ที่เขาเขียนขึ้น และพิมพ์ในปารีส มี 4 เล่ม เมื่อปี 1801-1815 โดยมีความประสงค์ที่จะใช้คำนี้เป็นศาสตร์เกี่ยวกับแนวความคิดเห็นต่าง ๆ (Science of ideas) ที่มีทั้งความถูกต้องและความผิดพลาด

วัตถุประสงค์ในการที่ใช้คำนี้ก็เพื่อให้ทำหน้าที่ในการวิเคราะห์บรรดากระบวนการต่าง ๆ ตามความเป็นจริง อันเกิดขึ้นกับจิตใจ (actual processes of mind) ของมนุษย์ ต่อมาคำนี้เลยแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางรวดเร็ว และสร้างความสำเร็จให้ไม่เฉพาะแต่เพียงศาสตร์ทางความคิดเห็นต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังสร้างความสำเร็จต่อระบบสังคมทั้งทางความคิด อารมณ์ และทัศนคติที่มีต่อโลก ต่อสังคม และต่อมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย และยังไปกว่านั้น อุดมการณ์ยังได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับความคิด อารมณ์ และทัศนคติต่าง ๆ ทางรัฐศาสตร์ ความเชื่อหรือศรัทธา (Credenda) ตามหลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องอันเป็นการแสดงออกทางด้านการปกครองที่ประกาศออกมา โดยเปิดเผยก็ดี ที่ยอมรับกันโดยปริยายก็ดี ถือว่าเป็นการกำหนดให้เป็นไปโดยการตั้งใจ และหรือถูกต้องตามกฎหมาย¹

2. การนำมาใช้ในภาษาไทย

การนำอุดมการณ์มาใช้ในภาษาไทย โดยมีรูปคำเป็น 2 แบบด้วยกัน ซึ่งแต่ละแบบมีวิธีการใช้และความหมายไม่เหมือนกัน จะขอนำมาอธิบายดังต่อไปนี้

หมายเหตุ คำว่า “Ideology” ปัจจุบันนี้ตามพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นเอกสารทางราชการ ได้แปลว่า “คตินิยม” หรือ “อุดมคติวิทยา” ฉะนั้น หากพบคำว่า “อุดมการณ์” ขอให้โปรดเข้าใจตามนี้ด้วย ฯ

¹ Donald G. Macrae : *A Dictionary of Sociology*, ed. by G. Duncan Mitchell, (London, Routledge and Kegan Paul, 1968), p.94-95

2.1 อุดมการ (ไม่มีตัว ณ การันต์) มีความหมายที่ควรทราบก็คือ

2.1.1 อุดมการเป็นกิจที่อุดม² โดยมุ่งถึงหน้าที่ที่จะต้องกระทำหรือปฏิบัติอันสูงส่ง ซึ่งตามความหมายนี้ ดูไม่ค่อยจะตรงกับความหมายของคำ Ideology เท่าไรนัก

2.1.2 เป็นภาพความคิดที่มีแบบแผน ก่อให้เกิดแรงคลใจให้กระทำหรืองดเว้นกระทำในอันที่จะให้ได้บรรลุถึง ซึ่งสภาพอันดีเลิศในขณะนั้น³

2.2 อุดมการณ์ (มี ณ การันต์) มีการใช้และความหมายดังนี้

2.2.1 สิ่งที่มีเค้ามูลเหตุ เกี่ยวกับความสมบูรณ์ทางโลก มีความหมายตรงกับคำฝรั่งว่า Ideology ซึ่งหมายถึงระบบความคิดที่ทำให้คนเราเชื่อว่า สถานการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด เป็นสิ่งดีเลิศ และในเมื่อเชื่อเช่นนั้นแล้ว ก็ชักจูงให้คนอื่นเห็นชอบและกระทำหรือปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อสร้างสถานการณ์นั้นให้บังเกิดขึ้น หรืองดเว้นกระทำหรือปฏิบัติการใดที่อาจมีผลทำลายสภาวะการณ์ที่เห็นว่าดีเลิศนั้นเสีย มีทั้งบวกและลบ ซึ่งเป็นระบบความคิด อุดมการณ์เป็นลักษณะระบบความคิด อุดมการณ์จึงประกอบด้วยภาพอนาคต⁴

2.2.2 อุดมการณ์ เน้นหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิด หรือลัทธิกับวิธีดำเนินการ เพื่อบรรลุสภาวะการณ์อันเลิศนั้นมากกว่า เน้นหนักในความสำคัญระหว่างแนวความคิด กับวิธีดำเนินการ ไม่ใช่ไปเน้นหนักในตัวลัทธิ หรือตัวทฤษฎี อุดมการณ์จึงเป็นตัวเชื่อมระหว่างความคิดกับการกระทำ หรือการปฏิบัติต่างๆ ไปของมนุษย์ โดยให้เป็นการกระทำที่มีความหมายที่แน่นอน มีขอบเขตที่วางไว้อย่างแน่ชัด แต่ก็สามารถเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงให้เหมาะสมทันสมัยอยู่เสมอ อุดมการณ์จึงเป็นเครื่องผูกพันจิตใจของคนเข้าด้วยกัน เพื่อดำเนินการให้บรรลุจุดหมายอันเดียวกัน โดยเฉพาะคนในชาติ ยาจจะมีอุดมการณ์แห่งชาติเป็นเครื่องเชื่อมจิตใจของคนที่อยู่ร่วมกันเข้าเป็นกลุ่มใหญ่ในชาติ ก็เป็นอุดมการณ์แห่งชาติ อุดมการณ์จึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทางการเมืองมาก⁵

2.2.3 อุดมการณ์ แปลตามศัพท์ว่า เป็นภาวะอันสมบูรณ์ (คืออันอุดม) อาจใช้ได้ทั้งในความหมายที่ดีและไม่ดี ซึ่งหมายถึง

²แสง เสนาณรงค์, คำบรรยายเรื่องเขาวงกตกับอนาคตของชาติ, จากหนังสือ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกแสง เสนาณรงค์, ร.พ.กรมแผนที่ทหาร, 2520, น.74

³กมล สมวิเชียร, จากหนังสือ อุดมการณ์กับสังคมไทย, รวบรวมโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515, น.95

⁴แสง เสนาณรงค์, (อ้างแล้ว), น.74

⁵แสง เสนาณรงค์, (อ้างแล้ว), น.74-75

ก. สังกัปหรือความคิดรวบยอดจำนวนหนึ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกันแบบง่าย ๆ หรือเฝื่อน ๆ เห็นเป็นเหตุผลสอดคล้องกัน คือดูเหมือนว่าเป็นปัจจัยการซึ่งกันและกัน อันเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน คือเกี่ยวข้องต่อกัน

ข. เป็นทฤษฎีแบบชาวบ้าน คือไม่ลึกซึ้งนัก

ค. ส่วนมากมักเน้นในเรื่องความเชื่อ, ศรัทธา โดยไม่ใช้หลักตรรกวิทยา คือไม่ใช้หลักเหตุผลประกอบ

ง. โดยปกติความเชื่อแบบอุดมการณ์มักเป็นไปในรูปของการมีอุปาทานกับคำขวัญ หรือคำโฆษณาซ้ำ ๆ ซาก ๆ (Slogans) โดยที่ไม่เข้าใจต่อแท้⁶

ตามเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงขอใช้คำว่า “อุดมการณ์” เพราะเห็นว่าสมควรและเหมาะสมกว่าคำว่า “อุดมการ” ดังระบุไว้แล้วข้างต้น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ทางวิชาการและความเป็นไปที่มีความหมายสมบูรณ์ แต่จะอย่างไรก็ดี เรื่องของอุดมการณ์นั้น ถือเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการกำหนดตัวกระทำขึ้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย หรือพูดง่าย ๆ ก็คือตัวดำเนินการเพื่อจะให้บรรลุเป้าประสงค์นั่นเอง แต่จะเป็นไปตามเป้าประสงค์หรือไม่นั้น ไม่เป็นปัญหา ฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ อุดมการณ์จึงเป็นตัวดำเนินการเพื่อให้เป็นไประหว่างจุดเริ่มต้น กับจุดหมายปลายทาง แต่ยังไม่ถึงจุดหมายปลายทาง เป็นแต่เพียงตัวดำเนินการหรือตัวควบคุมแนวดำเนินเท่านั้น ไม่ใช่ตัวจุดหมายปลายทาง เพราะหากบรรลุจุดหมายปลายทางแล้ว ถือว่าไม่ใช่อุดมการณ์ ซึ่งมาจาก Ideology แต่เป็น Utopia ซึ่งพ้นวิสัยของอุดมการณ์ไป

ตามปกติ คำว่าอุดมการณ์จะมีปรากฏอยู่ทั่วไป แต่ให้เข้าใจเสียก่อนว่าจะเน้นหนักด้านใด ก็จะติดอยู่ด้านนั้น ฉะนั้น เรามักจะเห็นว่าอุดมการณ์นั้นเน้นหนักทางด้านการเมือง อันทำให้กลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองไป แต่ความจริงแล้วในศาสตร์ประเภทอื่นก็มีเหมือนกัน แต่ไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดเหมือนอุดมการณ์ทางการเมือง เพราะอุดมการณ์ทางการเมือง มีผู้สืบต่อและประพฤติกฎปฏิบัติอยู่เสมอ จึงทำให้อุดมการณ์ทางการเมืองสามารถดำรงอยู่ได้จนกระทั่งทุกวันนี้

⁶บรรพต วีระชัย และ สุขุม นวลสกุล, *รัฐศาสตร์ทั่วไป*, กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519,

3. ลักษณะทั่ว ๆ ไปของอุดมการณ์

อุดมการณ์นั้น ตามปกติเป็นเพียงภาพอนาคต (Vision)⁷ อันเป็นการเข้าถึงเหตุการณ์ที่ยังมาไม่ถึง หรือยังไม่ปรากฏขึ้น แต่โดยลักษณะทั่ว ๆ ไปของอุดมการณ์นั้น ถือเป็นพฤติกรรมที่เน้นหนักไปในด้านการเมือง อันมีความขัดแย้งกันทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอุดมการณ์ขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดตามที่กำหนดไว้ โดยจะดำเนินการให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ นั้น ๆ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเหล่านี้ จึงถือเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะตามภาวะดังที่ Maurice Palmelre จัดลักษณะของอุดมการณ์ไว้ 2 ประเภทด้วยกันคือ

3.1 อุดมการณ์ประจำกลุ่ม เป็นอุดมการณ์ที่แสดงถึงแนวความคิด ความเชื่อถือและระบบต่าง ๆ ร่วมกัน ตามลักษณะการคิดที่มีประจำกลุ่ม เช่น ชชาติ ชั้น วรณะ งานประจำ หรืองานอาชีพ การยึดถือนิยามทางศาสนา พรรคการเมือง เป็นต้น อันขึ้นอยู่กับการปฏิวัติศาสตร์ และดินฟ้าอากาศ กิจนิสัย (habitual activity) และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมประจำกลุ่มตามสายสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

3.2 อุดมการณ์ส่วนบุคคล เป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นคล้ายกับอุดมการณ์ประจำกลุ่ม แต่ในด้านความรับผิดชอบ ไม่จำเป็นต้องร่วมกันก็ได้ ดังจะเห็นได้จากบุคคลสองคน ที่มีเชื้อชาติเดียวกัน หรืออาจจะมีอุดมการณ์แห่งชาติร่วมกัน แต่อาจจะแตกต่างกันทางสายงานอาชีพก็ได้⁸

ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ทำให้มองเห็นว่าอุดมการณ์นั้นเป็นการแสดงให้เห็นภาพอนาคตที่จะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นโดยตั้งใจที่จะดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่เป็นวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดทางการเมืองอีกด้วย

4. ความหมายของอุดมการณ์

อุดมการณ์นั้น ปกติจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคน เพื่อใช้เป็นแนวค้อยก้ากับแนวทางปฏิบัติที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยยึดถือเป็นลัทธิศาสนาศาสนา แต่ไม่จำกัดขอบเขตเหมือนศาสนา ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นเสมือนของกลางของส่วนรวม

⁷แสวง เสนาณรงค์, (อ้างแล้ว), น.73

⁸Henry Pratt Fairchild : *Dictionary of Sociology and Related Sciences*, (Littlefield, Adams & Co.; 1970),

p.149

ซึ่งรวมยึดถือในอุดมการณ์เดียวกัน ฉะนั้น สัทธิอุดมการณ์จึงเป็นของกลางเหมือนธรรมชาติเหมือนกันหมด แต่ว่าใครจะเอามาใช้ถูกหรือไม่ถูก เหมาะหรือไม่เหมาะเท่านั้น⁹ จะอย่างไรก็ดี อุดมการณ์เท่าที่ปรากฏโดยทั่วไปแต่ดั้งเดิมนั้น มักไม่ค่อยจะดำเนินการให้เป็นไปติดต่อกันนัก ทั้งนี้เพราะขาดการสืบทอดด้านความคิด จึงทำให้ขาดตอนไป

เพื่อให้เข้าใจคำว่า อุดมการณ์ ดีขึ้น ควรที่จะหาความหมายมาใช้ก่อน เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นคำที่เรานำมาใช้ในภาษาไทย โดยแปลมาจากคำว่า ideology ซึ่งตามพจนานุกรมจะให้นิยามคล้าย ๆ กัน ซึ่งจะขอยกเอานิยามจาก Chamber's Twentieth Century Dictionary ซึ่งเห็นว่ามีข้อความรัดกุมกว่าพจนานุกรมเล่มอื่น ๆ นั่นก็คือว่า อุดมการณ์ เป็น

1. ศาสตร์ทางความคิด (Science of ideas)
2. อภิปรัชญา (Metaphysics)
3. การคาดคะเนที่เป็นนามธรรม (abstract speculation)
4. การคาดคะเนเกี่ยวกับภาพอนาคต (Virsonian speculation)
5. ตัวแนวความคิด (body of ideas)
6. วิธีแห่งความคิดคำนึง (the ways of thinking)

(Ideology - the science of ideas, Metaphysics : abstract speculation : Virsonian speculation : body of ideas : way of thinking)

เกี่ยวกับความหมายของอุดมการณ์นี้ มีผู้แสดงความคิดเห็นไว้หลายแนวด้วยกัน ซึ่งอาจจะได้นำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ที่มีปรากฏตามตำราต่าง ๆ หลาย ๆ แนวความคิดมาอธิบาย เพื่อชี้ให้เห็นความหมาย และวัตถุประสงค์ของอุดมการณ์ ตามแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ แต่ละสาขาเหล่านั้น ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

4.1 ทรรศนะของ Karl Mannheim

Karl Mannheim มีความเห็นว่า อุดมการณ์เป็นตัวการที่บิดเบือนแนวความคิดทุกประเภท โดยมีความปรารถนาที่จะรักษาระเบียบทางสังคมในปัจจุบัน หรือฟื้นความหลัง (restore the past) อุดมการณ์จึงเป็นการเปิดเผยสภาวะที่ปกปิดไว้ (vested) หรือการให้รายละเอียดเกี่ยวกับปฏิกริยาอันขัดกับองค์พิธีการ (Usage) ของหัวข้อ Utopia

⁹แสวง เสนาณรงค์, (อ้างแล้ว), น.77

¹⁰Chambers Twentieth Century Dictionary, ed. by William Geddie, (New Delhi, Allied Publishers, 1960),

ฉะนั้น การศึกษาอุดมการณ์จึงถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของสังคมวิทยาสาขาต่าง ๆ ทางศาสนาและรัฐศาสตร์ และยังจัดเป็นเนื้อหาที่เป็นแกนกลางของสังคมวิทยาแห่งความรู้อีกด้วย¹¹

ถึงกระนั้น Karl Mannheim ยังได้กล่าวถึงอุดมการณ์โดยเน้นหนักทางด้านการเมืองในลักษณะที่ว่า

4.1.1 มุ่งถึงการศึกษาค้นคว้าอย่างหนึ่ง ซึ่งว่าตามชื่อของมันแล้ว :

ก. เกิดขึ้นจากความคิดเห็นขัดแย้งกันในการปกครอง (Political conflict) ที่ควบคุมกลุ่มต่าง ๆ ไว้เพื่ออุดมการณ์¹²

ข. เมื่อเกิดความขัดแย้งกันทางการเมืองแล้ว ความคิดเห็นในเรื่องลัทธิต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์ในเรื่องการปกครองโดยมุ่งถึงอุดมรัฐเป็นที่ตั้ง

4.1.2 ผูกพันอย่างใกล้ชิดกับลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) และปฏิกิริยาต่าง ๆ ของอุดมการณ์เหล่านี้ที่มีต่อลัทธิมาร์กซ์นั้น แม้จะขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของสมาคมนั้น ๆ ก็ตาม แต่พึงเข้าใจว่า อุดมการณ์นั้น ถ้าพูดโดยส่วนรวมแล้ว ถือสมาคมหรือเสียงข้างมากเป็นหลัก ฉะนั้น อุดมการณ์จึงขึ้นอยู่กับการตัดสินใจ¹³

4.2 Davis Apter ได้อธิบายอุดมการณ์ไว้ว่า เป็นตัวเชื่อมระหว่างความคิดกับการกระทำที่มีความหมายที่แน่นอนมีขอบเขตที่วางไว้ตายตัว อุดมการณ์เป็นเรื่องของการเน้นหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับหลักการ ดังนั้น อุดมการณ์จึงหมายถึงแนวความคิดที่กำหนดถึงสภาวะหรือพฤติกรรมที่เฉพาะเจาะจงลงไป อุดมการณ์จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเมือง และการที่อุดมการณ์เป็นตัวเชื่อมระหว่างการกระทำกับความเชื่อนั้น พื้นฐาน อุดมการณ์จึงช่วยให้พื้นฐานในทางศีลธรรมของการกระทำนั้น ๆ เด่นชัดขึ้นมา¹⁴

4.3 ความหมายตามแนวจิตวิทยาได้กล่าวถึงอุดมการณ์ไว้ว่า อุดมการณ์ตามความรู้สึกทั่ว ๆ ไป จัดเป็น :

4.3.1 ปรัชญาทางโลกอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นหนักไปในทางปรัชญาทางสังคมและการปกครอง

¹¹G. Duncan Mitchell, *Ibid.*, p.75

¹²Karl Mannheim, *Ibid.*, p.36

¹³Karl Mannheim, *Ibid.*, p.49

¹⁴ไพฑูริย์ ช่างเรียน, *สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา*, (พระนคร, แพร่พิทยา, 2516), น.52

4.3.2 ทฤษฎีที่ว่าด้วยธรรมชาติอุดมคติเช่นเดียวกับจิตวิทยา ซึ่งมีมาก่อนความ
พอเหมาะพอควร (fixing) ที่ได้กำหนดไว้ตามหัวข้อที่กล่าวถึงนั้นในด้านวิทยาศาสตร์¹⁵

4.4 ในด้านการศึกษา ได้ให้ความหมายของอุดมการณ์ไว้ว่า เป็นตัวอุดมคติ ความ
เชื่อ ลัทธิหรืออุดมคติร่วม ความเชื่อถือหรือลัทธิต่าง ๆ อันเป็นที่ยอมรับนับถือปฏิบัติกันมา
โดยบุคคล กลุ่มหรือสังคม¹⁶

4.5 Maurice Palmelre ให้ความหมายไว้ว่า อุดมการณ์นั้นเป็นการร่วมมือแนวคิด
ความเชื่อถือ และบรรดาแบบอย่างอันเป็นไปตามเงื่อนไขภายใต้อิทธิพลของสภาพภูมิศาสตร์
ดินฟ้าอากาศ กิจนิสัย และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมประจำกลุ่มที่เป็นไปโดยความสืบเนื่อง
เฉพาะตัว (Motivation force) ของมันเอง¹⁷

4.6 Destutt De Tracy มีความเห็นโดยบังเอิญถึงอุดมการณ์ว่า เป็นศาสตร์เกี่ยวกับแนว
ความคิด ที่เป็นทั้งความถูกต้องและความผิดพลาด โดยการทำหน้าที่คลุมถึงทฤษฎีด้านการ
วิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการต่าง ๆ ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับจิตใจ

4.7 Toqueville ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ไว้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคม โดยให้ความ
สำคัญไว้ว่า หากปราศจากอุดมการณ์เสียแล้ว สังคมก็อาจตั้งอยู่หรือเจริญเติบโตต่อไปได้
เหตุว่าเมื่อมนุษย์ไม่มีความเชื่อมั่นร่วมกันในความคิดอันใดอันหนึ่ง มนุษย์ก็ไม่อาจดำเนิน
การใด ๆ ร่วมกันได้ เมื่อขาดพฤติกรรมร่วมดังกล่าว มนุษย์ก็ยังคงมีอยู่ในโลก แต่จะ
ปราศจากสิ่งที่รู้จักกันว่า “สังคม”¹⁹

ตามความหมายต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งบรรดานักวิชาการต่างมีทรรศนะและแนวคิด
แตกต่างกันออกไปตามความคิดเห็นของตน ๆ ความหมายจากนักวิชาการเหล่านี้ แม้จะ
ต่างสาขาวิชากันก็จริง แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญของอุดมการณ์ก็คือจุดด้านแนวความคิดที่ได้
กำหนดไว้หรือวางไว้ตายตัว เพื่อให้คนนั้น ๆ ดำเนินไปตามกระบวนการทางอุดมการณ์
อันมีความมุ่งมั่นต่อวัตถุประสงค์หรือจุดหมายที่ตั้งไว้เป็นหลัก ฉะนั้น การปฏิบัติตามอุดม-
การณ์ หากจะว่าไปแล้วก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญความเพียรอย่างหนึ่ง อันเป็นไปตามอุดมคติ
หรือความตั้งใจที่มีมาแต่เดิม

¹⁵ James Draver, *Dictionary of Psychology*, (E. LBS., 1968), p.128

¹⁶ C.V. Good, *Dictionary of Education*, (McGraw-Hill Book Co., 1959), p.278

¹⁷ Henry Pratt Fairchild, *Ibid.*, p.194

¹⁸ G. Duncan Mitchell, *Ibid.*, p.94-95

¹⁹ ไพบูลย์ ช่างเรียน, *สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา*, (แพรวพิตยา, 2516), น.52

แต่จะอย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันว่า อุดมการณ์นั้นเป็นการแสดงแนวความคิดให้สังคมมีความกระตือรือร้นที่จะดำเนินการ ก็ต้องขึ้นอยู่กับ การเร้าทางอารมณ์ เพื่อให้ อุดมการณ์นั้น ๆ เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ตามนัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าอุดมการณ์นั้นเป็นแนวคิดทางสังคม วิทยา รัฐศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ฉะนั้น อุดมการณ์จึงอาจถือเป็นแหล่งกำเนิดของบรรดา ศาสตร์ต่าง ๆ ก็ได้

5. หลักการสำคัญ ๆ ที่ก่อให้เกิดอุดมการณ์นั้น มีเกณฑ์ที่ควรพิจารณาในลักษณะ ที่อุดมการณ์เป็นตัวการก่อให้เกิดแนวทางพฤติกรรม ซึ่งหลักการนี้หากพิจารณาจากการ ศึกษาในแนวพฤติกรรม และการทดสอบกับสภาพความเป็นจริง (behavioral empirical) โดยกล่าวถึงหลักต่าง ๆ ของอุดมการณ์ไว้โดยถือว่า :

5.1 อุดมการณ์เป็นแรงชักจูงใจ (Motivation force) เป็นพลังผลักดันที่ทำให้เกิด การกระทำนานาประการในสังคม

5.2 อุดมการณ์เป็นแรงคลใจ (inspiration) ให้มนุษย์เกิดการเชื่อฟัง และในที่สุดก็จะนำไปสู่หน้าที่ความรับผิดชอบ

5.3 อุดมการณ์เป็นลักษณะของความเชื่อถือ ยึดมั่นที่มีความแน่นอนเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน (Consistence and integrated) มีอิทธิพลในการสร้างทัศนคติ (attitude) ของมนุษย์ ให้เป็นไปในแนวใดแนวหนึ่งโดยเฉพาะ²⁰

6. หลักการแพร่อุดมการณ์

อุดมการณ์นั้นมีลักษณะประจำที่สำคัญ ๆ เฉพาะตัวของมันเอง ทั้งนี้เพราะเป็น พฤติกรรมที่แฝงอยู่กับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้เดิม การที่จะให้อุดมการณ์สัมฤทธิ์- ผลเป็นไปตามเป้าหมายที่ประสงค์นั้น ๆ จะต้องมีวิธีการในการดำเนินการของมันเอง ซึ่ง วิธีการที่จะแพร่อุดมการณ์นั้น อาจจะดำเนินการเป็นขั้นตอนไป

6.1 วิธีการแพร่ ถือเป็นตัวแบบในการดำเนินการเกี่ยวกับการแพร่อุดมการณ์คือ :

6.1.1 สาธารณมติ (Public Opinion) เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีอุดมการณ์ได้ แสดงความคิดเห็นของตนต่อสาธารณชน และมีจุดหมายในการแสดงออกให้เป็นที่ประจักษ์ โดยการแสดงออกนั้นจะสามารถจูงใจให้ผู้อื่นได้ทราบแนวความคิดที่เป็นอุดมการณ์ พร้อม

²⁰ ใหญ่ลย์ ช่างเรียน, (อ้างแล้ว), น.52-53

ทั้งมีความเห็นคล้อยตามและยินดีร่วมบทบาทในอุดมการณ์นั้น ๆ ด้วย การแสดงออกในรูปนี้ เป็นการประกาศแนวความคิดเห็นของตนให้ปรากฏต่อสาธารณชน เพื่อที่จะให้เป็นที่ยอมรับของสาธารณชนนั้น ๆ

6.1.2 การโฆษณาชวนเชื่อ (*Propaganda*) เป็นการมุ่งประกาศแนวความคิดเห็นของตน เพื่อเร้าให้เกิดอารมณ์ร่วมกับอุดมการณ์นั้น ๆ ของสาธารณชน อันเป็นการปลุกใจให้สังคมหรือสาธารณชนนั้น ๆ มีความกระตือรือร้น ยินดีที่จะยอมรับปฏิบัติการตามอุดมการณ์นั้น ๆ หลักการข้อนี้ เน้นการปฏิบัติบ่อย ๆ เพื่อจะเร้าให้มีผู้เห็นคล้อยตามไปด้วย เช่น การปลุกกระดมมวลชน เป็นต้น

6.2 การขยายตัวของอุดมการณ์ (*Dissemination of Ideology*)

การขยายตัวของอุดมการณ์ก็เช่นเดียวกับระบบอื่น ๆ ทางสังคม และมีที่มาหลายแห่งอันมีการขยายตัวโดยการยอมรับของผู้ที่ไม่เห็นด้วยให้เห็นคล้อยตาม พอสรุปวิธีการขยายตัวของอุดมการณ์ ดังนี้ :

6.2.1 การบังคับ (*Coersion*) เป็นการใช้กำลังบังคับ อันเป็นวิธีการสำคัญที่จะทำให้ออมรับอุดมการณ์นั้น

6.2.2 การขู่เข็ญคุกคาม (*intimidation*) อันเป็นการเน้นถึงลักษณะในทางจิตวิทยาหรือการกระทำใด ๆ ที่จะทำให้หมดกำลังใจที่จะต่อต้านการรับอุดมการณ์นั้น ๆ

6.2.3 การปลูกฝังให้เชื่อถือ (*incultiation*) เป็นการปลูกฝังให้เชื่อถือโดยศรัทธามักจะมีตัวอย่างให้เห็น

7. แหล่งของอุดมการณ์ (*The Source of Ideology*)

แหล่งกำเนิดอันเป็นที่มาของอุดมการณ์นั้น ส่วนมากมักเกิดจากบุคคลหลายประเภท อันเป็นที่ยอมรับนับถือของคนแต่ละสังคม ซึ่งได้แก่บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลในด้านต่าง ๆ กัน เช่น ทรัพย์สมบัติ ปัญญา กิริยาท่าทางที่แสดงออกในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เรียกว่า บุคลิกภาพ เป็นต้น อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงจุดเด่น ซึ่งเป็นการจูงใจให้ผู้พบเห็นเกิดความเชื่อถือ สามารถนำไปดำเนินการบทบาทของชีวิตได้ เช่น นักแสดง นักวิทยาศาสตร์

²¹ไพบูลย์ ช่างเรียน, (อ้างแล้ว), น.53

ศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ เป็นต้น บุคคลที่สามารถถ่ายทอดความคิดของตนให้ผู้อื่นทราบและ
ยินดีปฏิบัติตามความคิดนั้น ซึ่งบุคคลประเภทนี้จะต้องเป็นบุคคลพิเศษ อยู่ในฐานะบุคคล
ชั้นนำด้านใดด้านหนึ่งทั้งดีและเลว และมีคุณลักษณะประจำตัวพอจะโน้มน้าวจิตใจของผู้อื่น
และเป็นที่ยอมรับชมชอบของผู้อื่นอีกด้วย คุณลักษณะที่กล่าวถึงนี้เรียกว่า บารมี หรือบารมี-
วิสัย - Charisma หมายถึง บุคลิกพิเศษ บุคลิกแบบซูหรือดึงดูดใจคนอื่น ลักษณะเด่นเหนือ
มนุษย์ธรรมดา อันเป็นอำนาจที่เกี่ยวข้องกับแรงศรัทธาที่คนอื่น ๆ มีต่อบารมีชน อาจเป็น
เพราะเป็นที่ประจักษ์ว่ามีความสามารถพิเศษในการสงคราม ในการเป็นผู้สามารถรักษา
โรคหรือขจัดภัยพิบัติต่าง ๆ ได้²²

8. บารมีหรือบารมีวิสัย (Charisma)

บารมี หรือบารมีวิสัย เป็นคุณลักษณะเสริมให้เกิดลักษณะพิเศษเฉพาะตัว มี
ลักษณะดังที่ Max Weber จำแนกไว้ดังนี้ :

8.1 มีคุณลักษณะผิดแผกแตกต่างจากธรรมดา โอ้อำ เจียบแหลม หรือมีอำนาจ
ในบุคลิกภาพ หรือมีอำนาจสูงส่งในตัวเอง

8.2 คุณลักษณะดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอิทธิพลที่เกิดขึ้นมาจากบุคคลต่าง ๆ
อันเป็นที่ยอมรับกันโดยให้เป็นมนุษย์พิเศษ และมีคุณลักษณะปานเทพเจ้า อันเป็นที่ยอมรับ
กันว่าเป็นผู้นำในความสามารถของผู้ปกครอง หัวหน้าพรรคการเมือง ศาสดาพยากรณ์
ผู้ตั้งศาสนา เป็นต้น²³

8.3 ผู้ประสงค์จะทราบเกี่ยวกับ Charisma จะหาอ่านได้จากหนังสือประวัติบุคคล
สำคัญต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ทั่วไป

²²ดูรายละเอียดใน บรรพต วีระสัย และ เมธิญ ศรีสุวรรณ, *สังคมวิทยาการเมือง*, กรุงเทพมหานคร,
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520, น.326-334

²³Ephrim Fischhoff : *Dictionary of Sociology and related Sciences*, ed. by H.P. Fairchild, (A Littlefield,
1970), p.38

ความเชื่อทางศาสนา

(Religious Belief)

1. ความนำ

ความเชื่อทางศาสนา เป็นลักษณะประจำของมนุษย์อย่างที่มีปรากฏอยู่ทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่เจริญแล้ว หรือสังคมที่กำลังเจริญ ทั้งนี้ เพราะศาสนาเป็นอำนาจอย่างหนึ่ง ซึ่งมีสภาพอันเป็นไปตามลักษณะ :

1.1 เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (Supernature) สำหรับผู้นับถือศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism)

1.2 เกี่ยวกับเหตุผล อันเกิดจากความนึกคิดของนักคิดและนักปราชญ์ต่าง ๆ ในด้านเหตุผลสำหรับผู้นับถือศาสนาประเภทอเทวนิยม (Atheism)

ฉะนั้น ศาสนาทั้งเทวนิยมและอเทวนิยม เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว จะเป็นตัวกำหนดหลักเกณฑ์ความเชื่อทางศาสนาอย่างหนึ่ง เพื่อใช้เป็นเกณฑ์พิจารณา ในการศึกษาอันจะเป็นการช่วยในการสาวถึงต้นตอของเหตุเกิดศาสนาต่าง ๆ ได้

2. ลักษณะทั่วไปของศาสนา

ตามปกติเรื่องความเชื่อ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับจิตใจของทุกคน ซึ่งจะผูกพันอยู่กับความรู้สึกทั่ว ๆ ไป แต่ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับศาสนา ดังนั้น ความเชื่อทางศาสนาจึงมีผู้ให้ลักษณะไว้พอรวบรวมได้ดังนี้

2.1 เป็นการแสดงออกตามทัศนคติที่มนุษย์มีต่อสิ่งที่เคารพนับถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนาที่มนุษย์ยอมรับเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของตน ๆ ในลักษณะของการแสดงออกทางพฤติกรรมอันเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนานั้น ๆ ซึ่งการแสดงออกตามลักษณะต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นการแสดงออกตามทรรศนะต่อสิ่งนั้น ๆ มักเรียกกันว่า โลกทรรศน์ (World views) คือ การจัดประเภทความเชื่อตามทรรศนะชาวโลกออกเป็น 4 ประเภทด้วย

กัน คือ.-

2.1.1 โลกทรรศน์ต่อสิ่งที่อยู่ภายนอก (Externalized World View) เป็นความเชื่อที่มีอยู่ในศาสนาต่าง ๆ โดยการยอมรับในเรื่องอำนาจของพระเจ้า เช่น เชื่อในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากพระเจ้า เป็นต้น โลกทรรศน์ประเภทนี้ มีปรากฏในระบบความเชื่อต่อสิ่งที่พื้นวิสัยของเรา

2.1.2 โลกทรรศน์ต่อรูปแบบ (Uniform World View) มีความเชื่อต่อรูปแบบทางศาสนาในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเชื่อในจารีต ขนบประเพณีและวัฒนธรรม อันเกิดจากอิทธิพลทางศาสนา เป็นต้น

2.1.3 โลกทรรศน์ต่อตัวเอง (Internalized World View) เป็นระบบความเชื่อต่อผลการกระทำของตนเอง โดยถือว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างเกิดจากการกระทำ ไม่ใช่การบันดาล หรือการสร้างสรรคจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้วตัวของเราเองก็เหมือนกัน จะได้รับผลจากการกระทำของเราเอง โลกทรรศน์ประเภทนี้ เป็นการปฏิเสธความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก

2.1.4 โลกทรรศน์ทางวิชาการ (Scientific World View) เป็นระบบความเชื่อต่อผลแห่งความเป็นจริง โดยถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องได้รับการพิสูจน์ให้เห็นจริงก่อนจึงเชื่อถือได้ โลกทรรศน์ประเภทนี้ มักเป็นความเชื่อของนักวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งก่อนจะเชื่ออะไร มักจะทดลองด้วยตนเองเสียก่อน

2.2 ตามปกติความเชื่อทางศาสนา จัดเป็นภาวะทางจิตใจของมนุษย์ประเภทหนึ่ง ซึ่งถือความสำคัญที่ศาสนาเป็นเกณฑ์ โดยย้าถึงผลอันเกิดจากความเชื่อทางศาสนา ในลักษณะที่ว่า ศาสนามีประโยชน์ในทางปลอบประโลมใจในยามทุกข์ยาก ปราชญ์ถือว่าชีวิตมนุษย์ย่อมมีปัญหาทางจิตนานาประการ ศาสนาช่วยเหลือทางจิตใจได้มาก คำสอนทางศาสนาจะจริงหรือไม่จริงก็ตาม แต่ปราชญ์ถือว่าทำให้มนุษย์สามารถยังชีวิตอยู่ได้โดยดีพอควร นอกจากนี้ ความเชื่อทางศาสนา ยังก่อให้เกิดพิธีกรรมทางศาสนาขึ้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นศาสนาหรือพิธีกรรม ต่างล้วนเกิดจากการที่มนุษย์ไม่มีความแน่ใจในเรื่องธรรมชาติ²⁵ ฉะนั้น เรื่องความเชื่อทางศาสนา จึงเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ประเภท

²⁴ จูรี. จุลละเกศ, *มานุษยวิทยาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร, แพร่พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล ห.จ.ก., 2516), น.93-94

²⁵ รุบายละเอียตใน บรรพต วีระดิษฐ์ : *สังคมวิทยา - มานุษยวิทยาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร, ร.พ.มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), น.191

หนึ่ง ซึ่งมนุษย์ยอมรับมาปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่แต่ละศาสนากำหนดไว้

2.3 เน้นในด้านศีลธรรมจรรยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนา เราถือกันว่ามี ความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดกับการควบคุมทางศีลธรรม และจัดระบบต่าง ๆ ทางจริยธรรมโดยเพิ่มกฎเกณฑ์ด้านการปฏิบัติเข้ามาด้วย ยิ่งกว่านั้น ศาสนาต่าง ๆ ของโลกหลายศาสนา เช่น ฮินดู พุทธ ขงจื้อ ยูดาเยน และโมฮัมหมัด ยังเป็นที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นแกนกลางของระบบทางศีลธรรมอีกด้วย อันทำให้สังคมต่าง ๆ มีรูปแบบทางพฤติกรรมปรากฏเด่นชัดขึ้นมา เป็นเวลาหลายศตวรรษ²⁶

3. ลักษณะความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ทางจิตประเภทหนึ่ง ซึ่งมีปรากฏแก่ทุกคนในสังคมทางจิตวิทยาถือว่าความเชื่อเป็นทัศนคติประเภทหนึ่ง อันเป็นการแสดงถึงความพร้อมของจิตใจ และประสาทที่เกิดจากประสบการณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลในการสนองตอบต่อสิ่งต่าง ๆ หรือสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง²⁷ นอกจากนั้น ทัศนคติจัดเป็นภาวะทางจิตหน่วยหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมประเภทหนึ่ง และในกรณีที่ไม่มอิทธิพลจากทัศนคติอื่น ๆ ประกอบกับบุคคลนั้นอยู่ในเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับทัศนคตินั้นแล้ว ก็จะสามารถคาดพฤติกรรมได้ เพราะว่าพฤติกรรมเป็นผลโดยตรงจากทัศนคตินั้น²⁸ แต่จะอย่างไรก็ดี ความเชื่อทางศาสนา ก็จัดเป็นพฤติกรรมประเภทหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ อันเป็นพฤติกรรมปกปิด

อนึ่ง ความเชื่อนอกจากจะมีลักษณะดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีผู้แสดงถึงลักษณะอื่น ๆ อีก ซึ่งจะนำมาอธิบายตามลำดับ.-

3.1 ความเชื่อถือจัดเป็นทัศนคติอย่างหนึ่ง ที่ขึ้นอยู่กับอารมณ์และความสำนึก ความรู้สึกที่ว่าสภาวะความเป็นจริงของมนุษย์ ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือทัศนคติ และแยกออกต่างหากจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันตั้งอยู่บนทัศนคติเฉพาะตัว 2 ประการด้วยกัน คือ.-

²⁶Kimball Young and Raymond W. Mack, *Systematic Sociology - Text and readings*, (New York, East-West Press, Pvt., Ltd., 1972), p.376

²⁷คณาจารย์คณะรัฐศาสตร์ ม.ร., งานวิจัยเรื่องทัศนคติของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ชั้นปีที่ 1 ที่มีต่อมหาวิทยาลัยรามคำแหง, (โรเนียวเข้าปก, 2521), น.3

²⁸คณาจารย์คณะรัฐศาสตร์ ม.ร., (อ้างแล้ว), น.4

3.1.1 ความเชื่อ เป็นการยอมรับตามความรู้แจ่มแจ้งในบางสิ่งบางอย่างว่าเป็นความจริง อันแสดงถึงความเชื่ออย่างหนึ่งที่ยึดอยู่กับศรัทธา

3.1.2 พิธีกรรม เป็นการแสดงออกอันเนื่องมาจากผลแห่งความเชื่อถือ จัดเป็นอาการแห่งการจัดบริการทางศาสนา

3.2 ความเชื่อถือนั้นจัดเป็นหน้าที่สากล การพิสูจน์ความลึกซึ้งกับอำนาจภายนอกความเชื่อนั้น เราอาจจะลบล้างออกไปหรือปรับให้คลาดไปจากเดิมได้ ปรากฏการณ์บางอย่างของมนุษย์ เช่น ความทุกข์ทรมานใจก็ดี การได้รับความเจ็บป่วยในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอก็ดี การที่มนุษย์ยอมรับและปฏิเสธภาวะการณที่เกิดขึ้นแก่ตัวตนเองนั้น ถือว่าเป็นเรื่องที่มีปรากฏเสมอ ๆ²⁹

3.3 ความเชื่อก็คือ ความนับถือก็คติ จะมีต่อสิ่งใด ๆ ก็ตาม ถือว่ามีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้น ๆ การที่จะมีความเชื่อและนับถือต่อสิ่งใด ๆ นั้น จะต้องมียุติธรรมเป็นเครื่องช่วย ซึ่งได้แก่การมีศรัทธา (faith) ต่อสิ่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้น ความเชื่อจึงต้องขึ้นอยู่กับศรัทธาด้วย

4. ความหมายของความเชื่อ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ความเชื่อนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางจิตประเภทหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์นั้น สามารถแสดงออกโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ในการให้ความหมายความเชื่อ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ในรูปแบบต่าง ๆ กัน ซึ่งส่วนมากจะเน้นในเรื่องปรากฏการณ์ทางจิตหรืออาการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ โดยมากจะเน้นในเรื่องจิตวิทยา แต่จะอย่างไรก็ตาม ความหมายของความเชื่อ จะย้ายภาวะการณหรือปรากฏการณ์ทางจิตเป็นส่วนใหญ่ ในที่นี้จะขอนำมากกล่าวไว้พอเป็นแนวในการศึกษา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป เราอาจแยกความเชื่อออกตามความหมายต่าง ๆ คือ

4.1 ความเชื่อเป็นภาวะหรือนิสัย (habit) อันเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจของมนุษย์อย่างหนึ่ง ที่มีความไว้วางใจหรือไว้นับถือใจ (trust) โดยหมดความเคลงเคลงสงสัย หรือการคาดหมายที่แน่นอน (confidence) ที่มีต่อบุคคลบางคนหรือบางสิ่งบางอย่าง

4.2 ความเชื่อนั้น จัดเป็นการได้รับความเชื่อถือซึ่งได้แก่ลัทธิ (tenet) หรือตัวความเชื่อถือเอง อันเป็นที่ยึดถือโดยการยอมรับของกลุ่ม

²⁹K. Young & R.W. Mack, *Op.cit.*, p. 392

4.3 เป็นเรื่องของการมีความเชื่อมั่น (conviction) ต่อความจริง โดยการเห็นประจักษ์แจ่มแจ้ง หรือปรากฏตามความเป็นจริงบางประการเกี่ยวกับความแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้ฝังรากลงไปอย่างมั่นคงแล้ว³⁰

ความหมายของความเชื่อดังกล่าวข้างต้น หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งแล้ว จะมีความหมายในลักษณะที่ว่า-

ก. ความเชื่อนั้นจัดว่าเป็นการมีศรัทธาต่อศาสนาอย่างมั่นคง (to have a firm religious faith)

ข. มีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริง (firm conviction) ต่อความเป็นจริง หรือความดีเด่นของบางสิ่งบางอย่าง

ค. เป็นการคิด - สมมติ ในรูป :

1. ยอมรับความจริงหรือสูงค่า (to take as true or honest)

2. ถือเป็นทรรศนะอย่างหนึ่ง (to hold as an opinion)

C.V. Good ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อถือไว้ 4 ความหมายด้วยกัน.-

ก. การยอมรับเนื้อหาตามความเป็นจริง โดยสภาพการณ์ หรือวัตถุประสงค์ตามความเป็นจริง

ข. ทางศาสนา ความเชื่อหมายถึงเนื้อหาอันเป็นที่ยอมรับกันในฐานะความเป็นจริง เนื้อหาอันนั้น แม้จะไม่ขัดด้วยเหตุผลก็จริง แต่ก็ไม่อาจหาหลักฐานที่มีเหตุผลมาแสดงได้

ค. ตัวความเชื่อถือ หรือสิ่งที่เชื่อถือ

ง. มนุษย์ แม้จะตัดความสงสัยที่เกิดขึ้นโดยความเห็นส่วนตัวที่หาสาระมิได้ออกไป ได้ก็จริง แต่ก็ถือว่าเป็นเพียงสิ่งหนึ่งซึ่งจะมีขึ้นในชุมชน³¹

อนึ่ง ความเชื่อถือนั้น จัดว่าเป็นการมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เชื่อถือนั้น โดยการยอมรับสิ่งนั้น ๆ มาเป็นหลักยึดเหนี่ยวประจำใจอย่างสนิทใจ ฉะนั้น ความเชื่อถือ จึงจัดเป็นทัศนคติที่ดีประการหนึ่งที่มีต่อสิ่งที่เคารพนับถือ

ตามลักษณะนี้ จะเห็นว่าการที่ยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจนั้น ถือว่าเป็นการยอมรับโดยหมดความสงสัย ให้ความไว้วางใจในสิ่งนั้น ๆ ฉะนั้น ความเชื่อจึงเป็นการแสดงออกทางจิตใจของมนุษย์อย่างเต็มใจ

³⁰ Webster's Seventh New Collegiate Dictionary, (India, Scientific Book Agency, 1971), p.78

³¹ C.V. Good, Dictionary of Education, (McGraw-Hill Company, 1959), p.57

5. ความเชื่อถือทางศาสนา

เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความต้องการที่จะหาสิ่งมาบำรุงใจประการหนึ่ง ความเชื่อทางศาสนานั้น ถือเป็นทัศนคติที่ติดต่อศาสนา ซึ่งพยายามหาทางที่จะอธิบายถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติ และการถือกำเนิดของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ อันเป็นที่ยอมรับกันโดยปริยายว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มีอยู่และปรากฏออกมาใน 2 สถานะ.-

ก. ในสถานะแรก มีทัศนคติว่าโลกนี้ปรากฏอยู่เหนือเหตุผล ที่เรามักพูดกันว่า โลกนี้มีรูปร่างเหมือนอะไร หมู่สัตว์ชนิดใดที่อาศัยอยู่กับโลก ซึ่งมีประวัติความเป็นมาและมีผลการกระทำต่าง ๆ อย่างไรบ้าง สิ่งเหล่านี้ สามารถบอกเราได้ว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ เกี่ยวข้องกันอย่างไร

ข. ในสถานะที่สอง ให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อถือทางศาสนานั้น จะบอกเราได้ว่า ธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นคืออะไร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับโลกเหนือเหตุผลอย่างไร

Kingsley Davis³² ได้ให้ทรรศนะว่า ความเชื่อทางศาสนา เป็นมิติด้านความรู้สึก (cognitive aspects) ที่มีต่อศาสนา โดยมนุษย์อาศัยความเชื่อนั้นมาอธิบายธรรมชาติและแหล่งกำเนิดของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากปรากฏการณ์ธรรมชาติ และสรุปเอาง่าย ๆ ว่า สิ่งเหล่านี้ยังคงมีชีวิตอยู่ ซึ่งความเชื่อทางศาสนาจะเป็นไปใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

ประการแรก บ่งถึงโลกที่อยู่เหนือเหตุผล (super-empirical) ข้อนี้สามารถบอกเราได้ว่าโลกนี้มีลักษณะรูปร่างเหมือนอะไร หมู่สัตว์ที่อาศัยโลกนี้อยู่ เป็นหมู่สัตว์ชนิดใด รวมทั้งเรื่องราวในอดีต และผลที่ได้รับในปัจจุบันของหมู่สัตว์เหล่านี้ เป็นต้น มีความเป็นมาอย่างไร ดังนั้นก็จะสามารถบอกเราได้ว่า โลกนี้มีความเกี่ยวข้องกับโลกที่เราอาศัยอยู่นั้น มีความเป็นจริงเพียงไร

ประการที่สอง หมายถึงว่าความเชื่อทางศาสนานี้จะบอกเราทำนองเดียวกันว่า ธรรมชาติของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นั้น ได้แก่อะไร และสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกี่ยวข้องกับโลกเหนือเหตุผลอย่างไรบ้าง

³²Kingsley Davis, *Human Society*, (The Macmillan Company, 1966), p.533-534

6. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเชื่อ

ความเชื่อทางศาสนานั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการด้วยกัน

6.1 ศรัทธา (Faith) เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล และปัญญาเป็นตัวการสำคัญ จัดเป็นความเชื่อที่มนุษย์เห็นแจ้งประจักษ์ตามจริง สำคัญมากกว่าปัจจัยอย่างอื่น เพราะเป็นเรื่องของความสมัครใจของแต่ละบุคคล

6.2 ความจงรักภักดี (Fidelity) เป็นความเชื่อที่อยู่เหนือศรัทธามากกว่าเห็นแจ้งประจักษ์ตามความเป็นจริง ไม่เกี่ยวกับเหตุผล แต่เป็นความเชื่อที่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งนั้น ๆ นั่นก็คือเนื้อหาของสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์จะพึงหวังได้จากภาษาพระคัมภีร์ ความปรากฏชัดของสิ่งต่าง ๆ ที่ยังไม่ปรากฏจากศาสนา

ความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวอย่างที่เราสามารถจะมองเห็นได้จากเรื่องต่าง ๆ แต่นั่นก็เป็นของธรรมดาที่มีปรากฏอยู่ทั่วไปเท่านั้น ถ้าหากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ไม่เป็นไปเพื่อความเชื่อถือแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากความเชื่อถือนี้ ก็จะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะทำหน้าที่โดยรักษาความรู้สึกต่าง ๆ ทางอารมณ์ได้ ในกรณีเช่นนี้ เราจะเห็นตัวอย่างจากความแตกต่างระหว่างโค มนุษย์ยอมรับกันว่าศักดิ์สิทธิ์ กับโคธรรมดาอื่น ๆ เลย ซึ่งพิจารณาด้านกายภาพแล้ว ก็เป็นโคเหมือนกัน แต่ความเชื่อถือเป็นตัวกำหนดความแตกต่างกันได้ การที่มนุษย์มีศรัทธาต่อสิ่งนั้นอย่างแท้จริง จึงยอมรับสภาพความแตกต่างของมันไว้ในฐานะเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์³³

³³K. Davis, *op.cit.*, p. 533

ประเภทความเชื่อทางศาสนา

การจัดความเชื่อทางศาสนานั้น มีการจัดออกในรูปต่าง ๆ กัน ในที่นี้ขอรวบรวมมาไว้เป็นแนวในการศึกษา ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากที่เคยกล่าวมาแล้วข้างต้น คือ.-

1. จัดตามอำนาจ การจัดประเภทความเชื่อถือตามอำนาจนั้น ศาสนาในยุคก่อน ๆ มักยึดความเชื่อถือในอำนาจลึกลับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอำนาจเกี่ยวกับตัวบุคคล และไม่เกี่ยวกับตัวบุคคล ซึ่งมีส่วนในการดำรงชีวิตของมนุษย์

1.1 ความเชื่อในอำนาจต่าง ๆ ที่สามารถจะสัมผัสได้ ซึ่งเรียกว่าวิญญาณนิยม (animism) เป็นความเชื่อในเรื่องวิญญาณ และภูตหรือปีศาจ ซึ่งถือว่าจะเป็นตัวนำโชคร้ายมาให้

1.2 อำนาจที่ไม่มีตัวตน เรียกว่า Mana (Melanesian), Orenda (Iroquois), Manitou (Algonquian) หรือในชื่ออื่น ๆ อันเป็นที่ปรากฏชัดตามสภาพธรรมชาติต่าง ๆ (Natural objects) ทั้งมนุษย์และอมมนุษย์

1.3 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ จะปรากฏตัวตนหรือไม่ปรากฏก็ตาม ปกติจะมีการยอมรับและแสดงออกทางพฤติกรรมเฉพาะในกลุ่มปฐมภูมิ ส่วนในสังคมชนบทนั้น เมื่อว่าตามรูปแบบแล้ว มักจะไม่มีกำหนดในรูปองค์การต่าง ๆ ที่มีรูปแบบพิเศษออกไปจากที่นิยมกัน ในเรื่องนี้ จะเห็นได้จากศาสนสถานต่าง ๆ³⁴

2. จัดตามรูปแบบ เป็นการจัดโดยคำนึงถึงความสะดวกในการจัดกลุ่มการนับถือ มี 2 ประเภท คือ.-

2.1 ประเภทที่ไม่มีแบบแผน การนับถือศาสนาในรูปแบบนี้ ยังไม่มีการจัดรูปแบบให้เป็นระเบียบแบบแผน มักจะเป็นกระบวนการเชื่อถือที่ไม่ตายตัว หรือประเภทนับถือตามสะดวก

2.2 ประเภทองค์การต่าง ๆ ที่มีแบบแผน เป็นการจัดรูปแบบความเชื่อถือและการแสดงออกทางศาสนาที่เป็นสถาบันแล้ว มักปรากฏในกลุ่มทุติยภูมิ ที่เรามักรู้จักกันในรูปของวัด ศาสนสถาน เทวาลัย เป็นต้น การจัดประเภทนี้ เมื่อว่ากันตามความรู้สึกแล้ว จะมีองค์ประกอบดังนี้.-

2.2.1 ตัวผู้ศรัทธา หรือศาสนิก มักจะปรากฏในรูปของสาวกศาสนา

³⁴K. Young & R.W. Mack, *Op.cit.*, p. 376

2.2.2 จัดเป็นโครงสร้างอันเป็นองค์ประกอบให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ทางศาสนา

2.2.3 การปกครองหมู่คณะ ที่เรียกกันว่าคณะสงฆ์ มีกฎ มีระเบียบแบบแผน และมีตัวผู้นำทางศาสนา

2.2.4 มีตัวลัทธิอันเป็นหลักความเชื่อและปรัชญาทางศาสนา ซึ่งเป็นตัวพิธีกรรมและคำสอน ที่ผูกพันอยู่กับภิกษุที่ย่อยที่มีการกระจายแตกตัวออกไปมากน้อยตามภาวะของมันเอง

2.3 จัดตามองค์ประกอบของศาสนา ในการจัดความเชื่อถืออีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมยอมรับกันทั่ว ๆ ไปนั้น ท่านจัดไว้ 2 ประเภท ซึ่งถือเป็นตัวประกอบความเชื่อถือ คือ.-

2.3.1 ศาสนสถาน หรือวัด ที่ใช้เป็นสถานที่รวมและปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อถือ

2.3.2 ศาสนิก หรือสาวกของศาสนา จะมีจำนวนมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือที่มีต่อแต่ละศาสนา³⁵

2.4 จัดโดยคำนึงถึงการแสดงออกทางพฤติกรรม ความเชื่อประเภทนี้ จะมีการแสดงออกมาให้ปรากฏก็โดยการแสดงออกตามพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนา ซึ่งการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาในรูปแบบนี้ จะเป็นเครื่องแสดงถึงความศรัทธาต่อศาสนาเป็นอย่างดี เช่น เมื่อมีความคลาดเคลื่อนด้านความเชื่อถือทางศาสนา ก็จะทำให้การปฏิบัติตามพิธีกรรมคลาดเคลื่อนตามความเชื่อถือไปด้วย ทั้งนี้ จะเป็นเครื่องชี้ถึงกันและกัน ระหว่างความเชื่อทางศาสนาและการปฏิบัติตามพิธีกรรม³⁶ ให้ดูที่เรื่องการจัดความเชื่อทางศาสนาในหัวข้อประเภทความเชื่อทางศาสนาประกอบด้วย

ความเชื่อถือทางศาสนานั้น มีศรัทธาของผู้นับถือเป็นพื้นฐาน การนับถือศาสนาจะมั่นคงเพียงไรหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับโครงสร้างที่เป็นองค์ประกอบเป็นผู้แสดงบทบาททางศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น คำสอน ศาสนิก สาวก และองค์ประกอบอื่น ๆ ของศาสนา เป็นต้น จะอย่างไรก็ดี ความเชื่อถือศาสนาส่วนมากจะขึ้นอยู่กับบุคคลที่เป็นศาสนิกหรือสาวก ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนเป็นสำคัญ

³⁵K. Young & R.W. Mack, *Op.cit.*, p. 376-378

³⁶Kingsley Davis, *Op.cit.*, p. 533-534

คำถามประจำบทที่ 12

1. จงอธิบายคำว่า “อุดมการณ์” ตามหลักวิชา ๕
2. ลักษณะทั่วไปของอุดมการณ์มีอย่างไรบ้าง ? การที่สังคมไทยพยายามใช้ของที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ เพื่อลดดุลการค้ากับต่างประเทศนั้น จัดเป็นอุดมการณ์ประเภทใดหรือไม่ ? ขอเหตุผล ๕
3. การที่คนไทยบางกลุ่มชุมนุมประท้วงต่อต้านการก่อสร้างโรงงานแทนทาลัมที่จังหวัดภูเก็ตนั้น ถือว่าเป็นการแพร่อุดมการณ์หรือไม่ ? เพราะเหตุใดจึงตอบเช่นนั้น ?
4. ท่านมีวิธีการสร้างและปลูกฝังอุดมการณ์ในกลุ่มคนอย่างไร ? จงยกตัวอย่างมาประกอบคำตอบ ๕
5. ความเชื่อทางศาสนามีลักษณะอย่างไร ? ท่านคิดว่าความเชื่อทางศาสนาจะก่อให้เกิดอุดมการณ์หรือไม่ ? จงให้เหตุผล ๕
6. อะไรเป็นปัจจัยให้เกิดความเชื่อทางศาสนา ? จงอธิบายพร้อมหาเหตุผลประกอบ ๕